

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ

55-2

BRNO 2014

PŘEHLED VÝZKUMŮ

Recenzovaný časopis
Peer-reviewed journal

Ročník 55
Volume 55

Číslo 2
Issue 2

Předseda redakční rady <i>Head of editorial board</i>	Pavel Kouřil
Redakční rada <i>Editorial board</i>	Herwig Friesinger, Václav Furmánek, Janusz K. Kozłowski, Alexander Ruttkay, Jiří A. Svoboda, Jaroslav Tejral, Ladislav Veliačik
Odpovědný redaktor <i>Editor in chief</i>	Petr Škrdla
Výkonná redakce <i>Assistant Editors</i>	Jiří Juchelka, Soňa Klanicová, Šárka Krupičková, Olga Lečbychová, Ladislav Nejman, Rudolf Procházka, Stanislav Stuchlík, Lubomír Šebela, Hedvika Břínková
Technická redakce, sazba <i>Executive Editors, Typography</i>	Alice Del Maschio
Software <i>Software</i>	Adobe InDesign CS5
Vyobrazení na obálce <i>Cover Picture</i>	<i>Mikulčice-Valy, most č. 1. Předběžná rekonstrukce mostu R. Skopala, podle Poláček 2000 (viz obr. 9 na str. 46)</i> <i>Mikulčice-Valy, bridge No. 1. A preliminary reconstruction of the bridge by R. Skopal, in accordance with Poláček 2000 (see Fig. 9 on page 46)</i>
Adresa redakce <i>Address</i>	Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. Čechyňská 363/19 602 00 Brno IČ: 68081758 E-mail: pv@arub.cz Internet: http://www.arub.cz/prehled-vyzkumu.html
Tisk <i>Print</i>	Azu design s.r.o. Bayerova 805/40 602 00 Brno

ISSN 1211-7250

MK ČR E 18648

Vychází dvakrát ročně

Vydáno v Brně roku 2014

Náklad 400 ks

Časopis je uveden na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR

Copyright © 2014 Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. and the authors

Obr. 108. Znojmo, Hradiště sv. Hypolita. Plán plochy centrálního velkomoravského pohřebiště prozkoumané v letech 2012–2013.

Abb. 108. Znojmo, Hradiště sv. Hypolita – Pölsenberg. Grabungsfläche des zentralen großmährischen Gräberfeldes, untersucht 2012–2013.

příčemž východnější z nich vznikla až dodatečně, patrně při opravě (čištění) štol. Další zděná šachta se nacházela v průjezdu domu č. p. 239, z jehož dvora do hlavní štolý ústila menší přípojka. Celý zachycený odvodňovací systém patří k zámeckému systému odvodňovacích štol lze patrně datovat do 18. století a dát do souvislosti s velkými terénními úpravami v okolí zámku.

Dále se výzkumem provedeným při revitalizaci objektu č. p. 239 ve Valticích podařilo zachytit jak úpravy terénu (navážkové vrstvy) související s barokní přestavbou valtického zámku v 17. století, tak i další terénní úpravy přístupu k zámku z východní strany v 18. století.

Hynek Zbránek

Literatura

Zbránek, H. 2013: Revitalizace domu č. p. 239 Valtice a objekt přípojka SO-06 NN. Rkp. nálezové zprávy, č. j. 18/13. Uloženo: archiv společnosti Archaia Brno, o. p. s.

Resumé

Valtice (Bez. Břeclav), Gemeinde, Hs.-Nr. 239. Neuzeit. Stadt, historische Kanalisation. Rettungsgrabung.

ZNOJMO (K. Ú. ZNOJMO-HRADIŠTĚ, OKR. ZNOJMO)

Hradiště sv. Hypolita. Středohradištní období. Centrální velkomoravské pohřebiště. Záchranný a předstihový výzkum.

Předkládaná zpráva o provedeném archeologickém výzkumu centrálního velkomoravského pohřebiště, který na lokalitě probíhá od roku 2008 každoročně o letních

prázdninách, je tentokrát informací pojednávající společně o dvou ročních sezonách. Samotný výzkum se v obou letech /2012 a 2013/ opět uskutečnil formou letní archeologické praxe studentů historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a také studentů archeologie Filozofické fakulty Univerzity v Hradci Králové, a to jako výzkum záchranný a předstihový. Každoročně se jej ve třech čtrnáctidenních turnusech v průběhu července až poloviny srpna zúčastnilo 70 – 80 posluchačů.

Za rok 2012 nebyla do Přehledu výzkumů zpráva předkládána zcela záměrně, protože terénní práce na tehdy skryté ploše pohřebiště mohly být dokončeny jen přibližně z jedné poloviny. Nebyly kompletní a nemohly tak přinést přesné informace.

Tuto skutečnost vyvolaly dvě okolnosti. První z nich byla spojena s opakovanou přímou výzvou majitele pozemku k provedení archeologického výzkumu na co největší ploše. Pozemek totiž nabízel k prodeji jako stavební parcelu. Nutnost provedení záchranného či předstihového výzkumu s prošetřením části pole mu značně komplikovala situaci, a proto chtěl výzkumné práce provést co nejdříve a také v co nejširším měřítku. Na výzvu jsme samozřejmě hned reagovali, objednali techniku a na celkové ploše 415 m² k jihovýchodu mírně skloněné části terasy jsme strojem skryli ornici o průměrné mocnosti 20–30 cm. Opět jsme zachytili stejnou a již v minulých letech popsanou situaci. Ze severního, přibližně 2–3 m širokého okrajového pásu pole, který se zařezával do skloněného terénu, byla po staletí prováděnou orbou a terasováním odhrnována ornice. Postupně se přemísťovala k jižnímu okraji plochy, kde navyšovala terénní schod. Právě v zářezu terasy, na jejím severním okraji, jsme již v hloubce 25 cm zachytili bázi ornice a prosvítající spraš. Při severozápadním okraji skrývky ale spraš mírně vyznívala a místy se již objevovala drť ze svrchní vrstvy skalního podloží. Ve světlejší půdě pod tmavou ornici zde vystu-

povaly jasně patrné stopy po orbě. V tomto prostředí jsme již zachytili rozptýlené kosti z několika mělkých dětských hrobů i tmavší stopy zásyvu hlubších hrobových jam. Naopak v pásu zvýšeného stupně na protilehlé jižní straně terasy široké 12 – 13 m byla ornice výrazně mocnější a dosahovala až 75 cm. Tam jsme si proto mohli dovolit strojem odebrat mocnější vrstvu půdy. Respektovali jsme mocnost sejmuté vrstvy pod horizontem původního povrchu skloněného terénu. Druhou okolností, která nám nedovolila v jedné sezoně ukončit výzkum na tak velké ploše, byla komplikace geologická. Po základním strojovým odkryvu plochy se téměř na polovině plánovaného výzkumu, především v jižní části terasy a na bázi ornice, objevila téměř souvislá kra rezavé, těžké jílovité hlíny, dosahující místy mocnosti až 30 cm. Po rychlém vyschnutí na slunci vytvořila velmi tvrdou krustu. Nutnost jejího opatrného odebrání způsobila výrazné zdržení naplánovaných terénních prací. A to zvláště proto, že právě do této vrstvy byla uložena řada mělkých dětských hrobů. Hnědočervená vrstva byla však také posouvána terasováním a často překrývala alespoň část zásyvu hrobových jam. Její vznik patrně souvisí s mělkou podzemní cirkulací vody, jež se v tomto prostoru Hradiště právě lokálně vyskytuje. Vytvořily ji oxidy a hydroxidy železa, které se uvolňovaly při zvětrávání žuly. V roztocích dobře migrují a v příhodných podmínkách se z nich vylučují. Železité sloučeniny tak zpevnilly volné substráty a vytvořily tvrdé železité krusty, používané i jako železná ruda.

Při pečlivém začišťování skryté plochy jsme postupovali od jejího východního okraje s přítomností téměř čisté sprašové půdy západním směrem. Vizualně se podařilo rozpoznat na šedesát zásyvů hrobových jam, které se ihned zaměřovaly a zakreslovaly do celkového plánu. Bylo však jasné a z dosavadních zkušeností také vyplývalo, že některé volnější dílčí prostory zkoumané části pohřebiště budou pokryty hroby podstatně hustěji. Zásyvy zatím nebyly zřetelné a k jejich rozpoznání i následnému

prošetření bylo třeba odebrat ještě další vrstvu zeminy. Především se pak musela odstranit tvrdá hnědočervená krusta nad žlutou spraší.

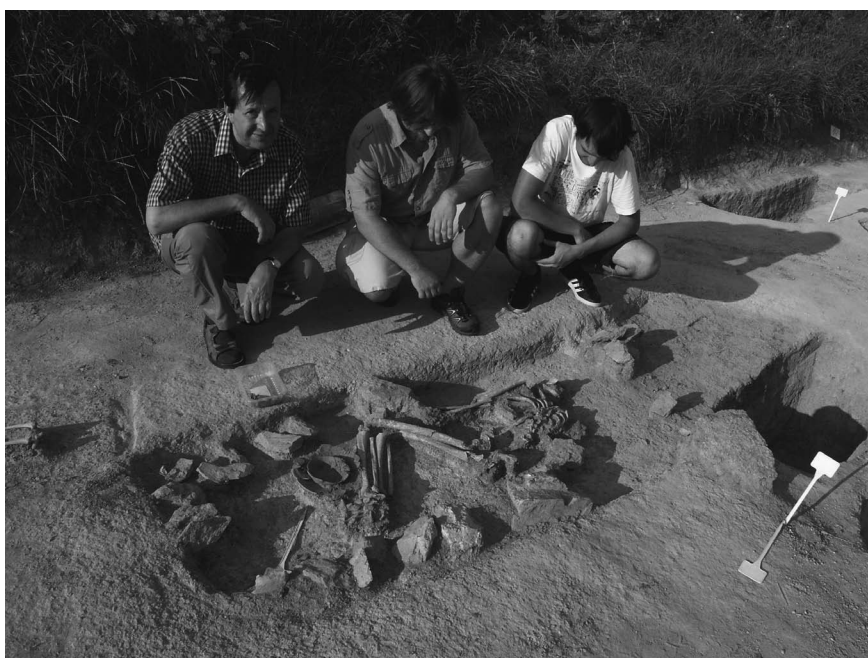
Na velké skryté ploše jsme si proto zvolili díleč a dosažitelný cíl, který se vázal na dokonalé, všestranné prošetření přibližně poloviny skryté plochy a také hrobových celků, jejich zdokumentování a konzervaci bohatého inventáře. Dokončení všech terénních prací na celé ploše jsme potom naplánovali na prázdninové období následujícího roku 2013. Naznačený plán se podařilo splnit. Nemuseli jsme také všechny práce zbytečně uspěchat. Dobře se podařilo zabezpečit veškeré badatelské úkony i s dalším rozvinutím mezioborové spolupráce.

Pracovali jsme na ploše vymezené kvadranty 5×5 m, číslovány v rámci celkové na pohřebišti vytyčené síti čtverci: 12 až 18/ -2 až +1. Západo- východní řady -2 a +1 se výzkumné práce dotkly jen okrajově, stejně jako severojižní řady č. 18, na kterou budeme výzkumem, vedeným východním směrem, v sezoně roku 2014 navazovat (obr. 108).

V rámci orientačních statistických údajů lze uvést, že na ploše 415 m² zkoumané v letech 2012 a 2013 jsme prošetřili a plně zdokumentovali celkem 113 kostrových hrobů se 115 pohřbenými jedinci. K velkomoravskému pohřebišti náleželo 112 kostrových hrobů, pouze jeden / hr. č. 829/ s nimi nesouvisel. Patřil pravěkému období – střední době bronzové, středodunajské mohylové kultuře (obr. 109). Pohřbený v tomto hrobě ležel ve skrčené poloze na pravém boku. Jeho kostra byla obložena nepravidelnou řadou středně velkých kamenů, tvořících v půdorysu přibližně obdélníkovitý rámec mělkého zahloubení do podloží. Z inventáře zaujala pozornost řada drobných bronzových předmětů a kolekce několika typických keramických nádob. Hrob, po jehož mohylovém zásyvu se z důvodu úplného rozorání plochy a terasování nedoch-

Obr. 109. Znojmo, Hradiště sv. Hypolita. Doc. J. Kovárník se svými studenty z Univerzity Hradec Králové u hrobu č. 829. Hrob středodunajské mohylové kultury nese výrazné porušení v prostoru lebky.

Abb. 109. Znojmo, Hradiště sv. Hypolita – Pöltzenberg. Herr Doz. J. Kovárník mit seine Studenten aus Universität in Hradec Králové bei Grab Nr. 829. Grab der Mitteldanubische Hügelgräberkultur hat eine signifikante Störung im Schädel-Raum.

Obr. 110. Znojmo, Hradiště sv. Hypolita. Mgr. P. Čermáková připravuje hrob č. 824 k fotodokumentaci. Kostra je opačně orientovaná. Foto ze severozápadu.

Abb. 110. Znojmo, Hradiště sv. Hypolita – Pölsenberg. Mgr. P. Čermáková vorbereitete das Grab Nr. 824 zur Fotodokumentation. Das Skelet ist umgekehrt-orientiert. Foto aus Nordwest.

Obr. 111. Znojmo, Hradiště sv. Hypolita. Detailnější pohled na lebku a horní polovinu špatně dochované kostry dítěte /hr. č. 841/ s prolamovaným litým bronzovým závěskem v místě hrudní kosti. Foto z jihovýchodu.

Abb. 111. Znojmo, Hradiště sv. Hypolita – Pölsenberg. Detail-Blick auf das Schädel und obere Hälfte des schlecht-erhaltenen Kinderskeletes (Grab Nr. 841) mit einem gegossenen durchbrochenen Anhänger im Stelle des Brustbeines. Foto aus Südosten.

valy žádné stopy, byl v oblasti lebky porušen výrazným zásahem, způsobeným hlubší jámou velkomoravského hrobu č. 894. Mohli bychom předpokládat, že velkomoravský hrob dítěte snad byl zahlouben do okrajové části tehdy ještě patrného násypu mohyly. V každém případě však můžeme konstatovat, že již druhý pravěký hrob stejné kultury, vzdálený od prvního přibližně 23 m jihovýchodním směrem, dovoluje ve zkoumaném prostoru přijmout domněnku o přítomnosti také menšího mohylníku ze střední doby bronzové. Tuto představu by mohly podporovat rovněž nálezy keramických střepů a několika bronzových předmětů, které rozhodně náležely k orbou porušeným, rozvlečeným hrobům. Podařilo se je zachytit ve vrstvě mezi velkomoravskými hroby i v zásypech jejich jam.

Z počtu 112 prozkoumaných velkomoravských hrobových celků jsme mohli jen rámcově určit přítomnost 37 hrobů s 38 dospělými jedinci. Z uvedeného počtu jsme rozpoznali 12 hrobů žen, 11 hrobů mužů a u 15 hrobů jsme zatím nedokázali přesně určit pohlaví. Dospělým jedincům náležel jeden dvojhrob muže a ženy – č. 880. Stejně jako v minulých letech se opět prozkoumalo pod-

statně více hrobů dětí – 75 hrobů s 76 pohřbenými (66%). K nim náležel rovněž jeden dvojhrob č. 864. Ze souboru dětských hrobů jsme mohli vyčlenit 61 pohřbů malých dětí (Infans I) a 14 starších dětí (Infans II až Juvenis). Přesný a komplexní antropologický rozbor s určením pohlaví, věku a s výsledky analýz i sledováním nejrůznějších detailů na kostrovém materiálu (např. DNA, zubní sklovina atd.) se v současné době zpracovává a zatím jej ještě nemáme k dispozici. V rámci mezioborové spolupráce jej již dlouhodobě provádí tým doc. E. Drozdové z Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. I bez odborného posudku antropologa jsme však mohli rozpoznat přítomnost těžkých zdravotních problémů u kostry v hrobě č. 803. Dospělá mladá žena trpěla vážnou nemocí (obrna, ochrnutí?), která způsobila, že i do hrobu byla uložena s pokřivenými rukama, přimáčknutými na hrudi. Nápadné bylo především silné, nepřírozené ohnutí

Orientační tabulka nálezů za roky 2012 – 2013 /zpracoval L. Kratochvíl/

Druh nálezu	Počet ks	V počtu hrobů	Druh nálezu	Počet ks	V počtu hrobů
Nože	30	30	Jehlice	1	1
Ostruhy + garnitura (ve zlomcích)	4	2	Gombík	10	9
Keramický střep v zásypu hrobu	26	18	Prsten	10	10
Kámen	13	10	Rolnička	3	3
Šídlo	3	3	Nádoba	24	23
Hroty šípů	3	3	Rybí kost jako součást náhrdelníku	1	1
Vědro	4	4	Zvířecí kost v zásy. hrobu	4	4
Náušnice*	107	34	Vajíčka (skořápky)	14	13
Korálky*	85	16	Nádoba ve zlomcích	4	4
Závěsek k náhrdelníku (mušle)	4	4			
+ bronzový, prolamovaný	1	1	Bronzový terčík	2	1

*Údaj je orientační, při konzervaci nálezů je upřesňován.

obou zápěstí. U hrobu mladého muže č. 823 jsme zase hned po očištění kostry mohli určit jasnou příčinu smrti. V jeho pravé očníci byla zabodnutá železná šípka s tulejkou a křídélky, která svým hrotem pronikla hluboko do mozkovny. Z očníce vystupoval jen její zbytek. Mladíka proto uložili jeho pozůstatky do hrobu i s touto šípkou v oku. K drobným zvláštnostem pohřebního ritu náležela na zkoumané části pohřebiště přítomnost dvou hrobů se silně skrčenou kostrou uloženou na levém boku (hrob č. 799 a hrob č. 891). U jedné z nich nebyl žádný hrobový inventář, u druhé pouze pár jednoduchých kroužkových náušnic z bronzu. Ve dvou případech se také objevila opačná orientace uložení pohřbených, kdy zesnulí „hleděli“ k západu (hrob č. 824 a hrob č. 850; obr. 110).

Ze zajímavých a také dosti ojedinělých hrobových nálezů lze jmenovat např. litý bronzový prolamovaný závěsek náhrdelníku. Pochází z hrobu malého děvčátka, kterému ležel na hrudní kosti. I když není zcela analogický ostatním, mohli bychom jej zařadit k typům lunicovitého závěsku, kterých známe několik z velkomoravských pohřebišť. Uvést lze např. Prušánky P-513 (Klanica 2006, 107–109). Exemplář z Hradiště však není tak zdobný. Je hladký, jednodušší a postrádá zdobení perlovcem i rozeklané výběžky ramen uvnitř ohraničené plochy. Je více geometrický a jeho ramena jsou svinuta do kruhů (obr. 111). Dále však rozhodně k téměř výjimečným a v našem prostředí vzácným nálezům patří některé typy z velmi bohaté kolekce náušnic. Již dříve jsme upozorňovali na specifický charakter těchto šperků na našem pohřebišti. Dalším výzkumem se nám toto tvrzení stále více potvrzuje. Určitou blízkost pozorujeme na pohřebišti v Dolních Věstonicích, ale především pak u našich jižních sousedů. Lze dobře sledovat jisté analogie s podobnými nálezy

např. v Korutanech (Eichert 2010) a na dalších lokalitách v Rakousku.

Orientační přehled uvedený v tabulce nálezů lze ještě doplnit informací o počtu a procentuálním zastoupení hrobů s inventářem a bez výbavy. Ze 112 velkomoravských hrobů jsme v 87 případech zachytili předměty hrobového inventáře (78%). A to často i velmi bohatého, zastoupeného především náušnicemi, korálky, noži a také nádobami. Častěji se nejen v hrobech dětí vyskytovaly i skořápky slepičích vajec. Pouhých 22% hrobů nemělo přídavné předměty hrobové výbavy.

Kromě hlavního výzkumu centrálního pohřebiště jsme v květnu roku 2013 provedli ještě malý záchranný výzkum v sídlištním prostředí, přibližně ve středu vnitřního hradu, na parcele W. Holinského. Jmenovaný na své zahradě za rodinným domkem připravoval stavbu bazény a požádal o archeologické prošetření malé plochy 6×4 m, z níž již strojem odebral ornici. Postupně jsme se snižováním plochy dostali až na bázi tmavě hlinité půdy bez patrného uvrstvení. Dosáhli jsme hloubky 60 cm od povrchu okolního terénu. V tomto horizontu bylo již místy patrné světlejší a drolivé skalní podloží. Z plochy skrývky jsme vyzvedli především keramický materiál, střepy pravěkého stáří (kultury jevišovická, středodunajská mohylová), dále v menším množství střepy velkomoravské keramiky, ale i fragmenty středověkých a novověkých nádob. Po celkovém začištění se na ploše vyrýsoval okraj polozemnice, část rozpadlé pece, několik kulových jamek a 50 – 60 cm široký a 25 cm hluboký žlábek, místy obložený kameny. Ten procházel skrytou plochou napříč, ve směru západ – východ. Provedený výzkum byl ale prostorově velmi omezený a dost dobře nedovolil zatím vyvodit jednoznačné závěry. K tomu by bylo třeba provést

ještě další šetření na rozšířené, sousední ploše zahrady. K rozhodně zajímavým cílům by patřilo zjištění dalšího průběhu žlábků a velikosti i charakteru prostoru, který jím byl ohraničen.

K podaným základním informacím o dvou sezonách archeologického výzkumu roků 2012 a 2013 na centrálním velkomoravském pohřebišti i v sídlištním prostředí hradu je vhodné připojit ještě malou poznámku. Netýká se přímo vědecko-výzkumných akcí v terénu, ale záležitostí popularizace, prezentace, tedy vlastního předávání výsledků badatelské práce široké veřejnosti. Váže se na vybudování nového muzea Velké Moravy přímo v centru znojemského Hradiště a jeho slavnostní otevření u příležitosti oslav 1150. výročí příchodu cyrilometodějské misie na Velkou Moravu. Novou expozici, nazvanou „Velkomoravský Znojem“ a otevřenou dne 16. 7. 2013, vybudovali za přispění města Znojma, Jihomoravského kraje a několika sponzorů členové Nadačního fondu sv. Hypolita jako první objekt a jádro budoucího velkého kulturně výchovného střediska. Znojmo novou expozicí získalo hodnotný kulturní stánek, podobný památníkům v Mikulčicích, ve Starém Městě či na Pohansku. A tak lze říci, že již i v tomto směru, tedy v oblasti prezentace, se znojemské Hradiště zařadilo po bok zmíněných nejvýznamnějších velkomoravských center. První ohlasy návštěvníků na kvalitu expozice a zdejší představení velkomoravské problematiky jsou nejen velmi pochvalné, ale také zavazující.

Za poskytnuté odborné posouzení a informaci děkuji panu RNDr. Jaroslavu Šmerdovi, geologovi Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Bohuslav Klíma

Literatura

- Eichert, S. 2010:** *Die frühmittelalterlichen Grabfunde Kärntens*. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten.
- Klanica, Z. 2006:** *Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště. Díl I*. Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno.
- Klíma, B. 2008:** Znojmo (okr. Znojmo). *Přehled výzkumů 49*, 461–463.
- Klíma, B. 2011:** Znojmo (okr. Znojmo). *Přehled výzkumů 52-2*, 212–213.
- Klíma, B. 2012:** St. Hippolyte Fortified Settlement – Great Moravian Znojem. In: A. Filip, J. Krejčí (eds.): *Znojmo od středověku po moderní dobu (Znojmo from the middle ages to the 20th century)*. Znojmo: Město Znojmo, 18–37.

Resumé

Znojmo (Kat. Znojmo-Hradiště, Bez. Znojmo), Hradiště sv. Hypolita – Pöltenberg. Mittlere Burgwallzeit. Gräberfeld. Rettungsgrabung.